

Wojciech Woźniak

Dyskurs sportu i dyskurs o sporcie

Przegląd Socjologii Jakościowej 11/2, 6-11

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Woźniak
Uniwersytet Łódzki

Od redaktora:

Sport w dyskursie. Dyskurs sportu

Abstrakt Wprowadzenie do tomu „Sport w dyskursie. Dyskurs sportu” składa się z dwóch części. Pierwsza poświęcona jest krótkiemu omówieniu współczesnej pozycji socjologii sportu w Polsce i za granicą, eksponuje żywotność i wielowymiarowość problematyki dotyczącej sportu w debacie naukowej toczonyj w naukach społecznych. Druga koncentruje się na omówieniu tematycznego zakresu tomu, który odzwierciedla wielowątkowość naukowej refleksji dotyczącej sportu we współczesnym dyskursie.

Słowa kluczowe dyskurs, sport, badania empiryczne, socjologia jakościowa, socjologia sportu w Polsce

Wojciech Woźniak, dr, jest socjologiem, adiunktem w Katedrze Socjologii Ogólnej na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Główne zainteresowania badawcze to nierówności społeczne, dyskurs publiczny wobec kwestii społecznych, zjawisko paniki moralnej, fiński model społeczno-gospodarczy oraz socjologia sportu. Członek Fińskiego Towarzystwa Socjologicznego (Westermarck Society), Brytyjskiego Towarzystwa Socjologicznego (BSA) i Europejskiej Sieci Badaczy Polityki Społecznej (ESPAnet). Prowadził gościnne wykłady na uniwersytetach w Niemczech (Wolny Uniwersytet w Berlinie i Uniwersytet Justusa Liebiga w Giessen), w estońskim Tartu oraz na fińskich uczelniach w Tampere i Turku. W 2012 roku nakładem

wydawnictwa Scholar ukazała się jego książka *Nierówności społeczne w polskim dyskursie politycznym*. W 2013 współredagował numer „Przeglądu Socjologicznego” zatytułowany „Globalization and Glocalization of Football. Polish and International Contexts”. Autor ponad czterdziestu artykułów w czasopiśmie i monografiach naukowych.

Adres kontaktowy:

Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny,
Katedra Socjologii Ogólnej
ul. Rewolucji 1905 r. nr 41, 90-214 Łódź
e-mail: wwozniak@uni.lodz.pl

Socjologia sportu w Polsce i za granicą

Piszę te słowa w Glasgow podczas kongresu Brytyjskiego Towarzystwa Socjologicznego. John Horne, przewodzący sekcji socjologii sportu, rozpoczynając obrady jednej z sesji, zwrócił uwagę, że odsetek referatów będących socjologicznymi analizami różnych zjawisk związanych ze sportem wzrósł podczas ostatnich kongresów do około 7–8 procent. Biorąc pod uwagę, że w trakcie konferencji BSA wygłaszanych jest w sumie nawet 700 wystąpień, oznacza to, iż corocznie 50–60 socjologów prezentuje analizy związane ze sportem. Sekcja socjologii sportu organizuje lub współorganizuje corocznie dalszych kilka–kilkanaście spotkań naukowych. Na kongresach Międzynarodowego oraz Europejskiego Stowarzyszenia Socjologii Sportu wygłaszanych jest corocznie kilkaset referatów. Przed tegorocznym zjazdem Europejskiego Towarzystwa Socjologicznego członkowie i członkinie *Research Network 28: Society and Sport* zgłosili propozycje 14 różnych sesji tematycznych.

Nie licząc publikacji w czasopismach poświęconych w całości społecznym, politycznym czy ekonomicznym aspektom sportu, tylko jeden z wątków współczesnych analiz, to jest problematyka organizacji wielkich imprez sportowych, był w ostatnich latach tematem numerów monograficznych takich czasopism, jak: „*Sociological Review*” (2006, vol. 54, issue supplement 2), „*Global Networks*” (2007, vol. 7, issue 2), „*International Journal of Cultural Policy*” (2008, vol. 14, issue 4), „*Urban Studies*” (2011, vol. 48, issue 15), „*British Journal of Sociology*” (2012, vol. 63, issue 2), „*Environment and Planning*” (2012, virtual issue: Sport

Mega Events and the City), „*East European Politics*” (2014, vol. 30, issue 2), „*Political Studies Review*” (2014, vol. 11, issue 1), „*The Geographical Journal*” (2015, w druku), „*Leisure Studies*” (2015, w druku). Świadczy to o prężności subdyscypliny socjologicznej będącej od lat 60. pełnoprawnie rozpoznawanym w dyskursie naukowym polem analiz (Donnelly 2006), jak również o wielowymiarowości analiz dotyczących sportu, przekraczającej tradycyjne podziały dyscyplinarne w obrębie nauk społecznych.

W Polsce przez długi czas refleksję nad społecznymi znaczeniami sportu prowadzono przede wszystkim w katedrach nauk społecznych ulokowanych w strukturach Akademii Wychowania Fizycznego. Wydaje się, że od kilku lat następuje pewien renesans aktywności badaczy z afiliacjami uniwersyteckimi większości polskich uczelni (np. na Uniwersytecie Warszawskim, Łódzkim, Gdańskim, Wrocławskim, Uniwersytecie Adama Mickiewicza i Uniwersytecie Mikołaja Kopernika).

Wydaje się też, że od pewnego czasu w intensywnie toczącej się międzynarodowej debacie naukowej coraz lepiej słychać głos polskich badaczy. Mimo pięknych tradycji – to w Polsce w latach 60. powstało wydawane dzisiaj przez wydawnictwo Sage czasopismo „*International Review for Sociology of Sport*”, a jego pierwszym redaktorem naczelnym był przez wiele lat Andrzej Wohl z warszawskiej AWF (Donnelly 2005) – przez długi czas udział polskich badaczy w debacie międzynarodowej był raczej nieznaczny. Dzisiaj jednak zajmujący się tematyką kibicowania angielski socjolog, z którym rozmawiałem podczas wspomnianego

kongresu, *a vista* był w stanie wymienić nazwiska czworga polskich badaczy, których zna osobiście, których prace czytał i z którymi jest w kontakcie naukowym. Ten anegdotyczny „dowód” wskazujący, że być może mamy w ostatnich latach do czynienia ze wzrostem aktywności i rozpoznawalności polskich badaczy zyskuje wsparcie, gdy popatrzymy na rosnącą liczbę artykułów polskich autorów publikowanych w zachodnich czasopismach i tomach zbiorowych (z ostatnich kilku lat zob. np.: Włoch 2012; Burski 2013; Dmowski 2013; 2015; Woźniak 2013; w druku; Jakubowska 2014; 2015; Kossakowski 2014; Kowalska w druku; Buchowski, Kowalska w druku). Jakkolwiek sceptycznym można być wobec bezkrytycznych zaleceń dotyczących internacjonalizacji badań naukowych, większa obecność polskich badaczy w międzynarodowym dyskursie tej dyscypliny może budzić nadzieję na przyszły ich udział w przedsięwzięciach badawczych o szerszym niż do tej pory zasięgu. Przykładem takiego przedsięwzięcia jest finansowany ze środków 7. Programu Ramowego projekt FREE (Football Research in an Enlarged Europe), realizowany w latach 2012–2015 program porównawczych badań nad futbolem, koordynowany przez francuskie Centre for European Integration at ESCA School of Management z Angers. W projekcie uczestniczył zespół badaczy z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierownictwem prof. Michała Buchowskiego.

Ostatnio w polskim dyskursie naukowym pojawia się także coraz więcej monografii i prac zbiorowych, a czołowe polskie czasopisma podejmują problematykę sportową, poświęcając tym zagadnieniom

numery monograficzne („Kultura i Społeczeństwo”, 2012, t. 56, nr 3: „Sport w kulturze”; „Człowiek i Społeczeństwo”, 2013, nr 36/1: „Sport kobiet i mężczyzn: uwarunkowania, różnice, granice”; „Przegląd Socjologiczny”, 2013, t. 62, nr 3: „Globalization and Globalization of Football – Theoretical Considerations and Empirical Efforts”).

Również kilka rozmaitej skali projektów badawczych sfinansowanych przez krajowe agencje grantodawcze może świadczyć o rosnącej świadomości znaczenia badań nad sportem. Dzięki sfinansowanemu przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a kierowanemu przez Tomasza Szlendaka, grantowi badawczemu *Kibice industrialni i kibice konsumenci. Od ideologii dla pracujących mas do supermarketyzacji widowisk sportowych* zrealizowanemu w latach 2010–2012 już powstało wiele publikacji w czasopismach i monografiach. Także Narodowe Centrum Nauki doceniło w ostatnich konkursach dwie propozycje badawcze związane ze sportem, przyznając granty autorom dwóch artykułów zamieszczonych w niniejszym tomie „Przeglądu Socjologii Jakościowej”. Honorata Jakubowska realizuje projekt *Transmisja pozadykursywnej wiedzy na przykładzie przekazywania i nabywania sportowych umiejętności* finansowany w ramach konkursu OPUS, zaś Radosław Kossakowski projekt *Znaczenie futbolu. Społeczne wymiary kultury kibicowania* przyznany w ramach konkursu SONATA. Warto wspomnieć też o inicjatywie Projekt Społeczny 2012, kierowanej przez Annę Gizę-Poleszczuk, która – choć jej najważniejszym celem było wzmocnienie partycypacji społecznej towarzyszącej procesowi przygotowań i organizacji Euro 2012 – miała także komponent badawczy.

Sport w dyskursie i dyskurs sportu

Wiedza o powyższych zjawiskach pozwalała przypuszczać, że zaproponowanie numeru tematycznego poświęconego społecznym aspektom sportu spotka się z zainteresowaniem czytelników, jest też kolejnym świadectwem aktywności, być może wciąż nielicznego, lecz budującego się w Polsce środowiska naukowego.

Przewodnim pojęciem, które organizuje treści niniejszego tomu, jest dyskurs. Zgodnie z klasycznym już w polskiej socjologii ujęciem, dyskurs rozumieć należy szeroko, jako: „całokształt przekazów znajdujących się w społecznym obiegu”, obejmujący między innymi dyskurs potoczny (komunikowanie się w życiu codziennym), dyskurs instytucjonalny, obszary komunikowania się typowego dla rozmaitych światów społecznych czy dyskurs medialny. Dyskursem publicznym są w tym ujęciu trzy ostatnie kategorie (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2010: 18; patrz też: Jabłońska 2006; Czyżewski 2010; Czyżewski i in. 2014).

Zasygnalizowane w tytule tomu rozróżnienie na dyskursy sportu i dyskursy o sporcie należy rozumieć zaś analogicznie do proponowanego przez tych samych autorów rozróżnienia dyskursu polityki od dyskursu politycznego. Ten pierwszy obejmuje wypowiedzi aktorów zaangażowanych w politykę, formułowane w ramach wypełnianych przez nich ról, ten drugi zaś – dyskurs elit symbolicznych na tematy związane z polityką (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2010: 18–32; zob. też: Malewska-Szałygin 2004: 87–88).

Dyskurs sportu płynie zatem z wnętrza świata profesjonalnego sportu, instytucji nim zarządzających i decydujących o jego statusie, kierunkach rozwoju i wizerunku, formułowany jest więc przez sportowców, działaczy, trenerów, lekarzy, a także nadzorujących sport polityków, których można określić zbiorczo mianem środowiska sportowego lub sportowych elit symbolicznych. Dyskurs o sporcie dotyczy z kolei wypowiedzi na tematy powiązane ze sportem, lecz formułowane przez otoczenie niezwiązane bezpośrednio – instytucjonalnie – ze światem sportu. W pierwszej kolejności będzie to rzecz jasna dyskurs medialny, przez media wytwarzany i na ich – szeroko dzisiaj rozumianych – łamach trwający, ale także ten płynący z elit politycznych, które reagują na przekazy dotyczące funkcjonowania świata sportu.

W ostatnich latach coraz wyraźniej widać, że obecność sportu w dyskursie nie dotyczy wyłącznie, a nawet nie przede wszystkim, kwestii związanych z samą rywalizacją sportową, jej wynikami i widownią obserwującą zmagania. Coraz więcej wątków dotyczących sportu staje się tematem wypowiedzi publicznych, często odnoszących się do fundamentalnych kwestii organizujących społeczną refleksję wobec zagadnień etycznych i bioetycznych, ekonomicznych, ideologicznych czy politycznych.

Skandal dopingowy Lance'a Armstronga wstrząsnął światem kolarstwa, zasadniczo zmieniając hierarchię najlepszych zawodników w historii tego sportu, a rewelacje Eufemiano Fuentes'a czy książka Madsa Drange wzmogły wątpliwości wobec nacji czy dyscyplin postrzeganych dotychczas

jako „czyste”, podkopując i tak wątłą już wiarę publiczności w przejrzystość reguł współczesnego sportu, co wzmocniło choćby dyskusję nad ewentualnym zalegalizowaniem dopingu farmakologicznego i technologicznego. Przypadek Oscara Pistoriusa i wykorzystanie supernowoczesnych protez przez lekkoatletę startującego zarówno w zawodach dla zdrowych, jak i dla niepełnosprawnych wzmógł kontrowersje co do możliwych/pożądanych granic biomechanicznych interwencji w ciało sportowca.

Kontrowersje dotyczące sięgających dziesiątków milionów dolarów sum transferowych płaconych za piłkarzy przez skądinąd zadłużone – często wobec państwa, w którym działają – kluby sportowe, szczególnie w czasie, gdy Europa wciąż nie wyszła z kryzysu finansowo-gospodarczego, dodają nowe wątki do debaty o rosnącej komercjalizacji i hiperkomodyfikacji sportu.

Rosnące wątpliwości opinii publicznej dotyczą wielkich imprez sportowych finansowanych z kieszeni podatników. Badania nad ich konsekwencjami nie pozostawiają złudzeń: zyski z ich organizacji płyną do wąskich elit finansowo-biznesowych, przede wszystkim do ponadnarodowych związków sportowych oraz powiązanych z nimi transnarodowych korporacji. Widoczny sceptycyzm obywateli, a czasem także narodowych elit politycznych skutkuje coraz częstszą organizacją tego typu imprez w krajach niedemokratycznych, co z kolei wzbudza dyskusje na temat braku przejrzystości podejmowanych przez światowe federacje sportowe decyzji, towarzyszącej im korupcji, a także przestrzegania

praw człowieka (m.in. mniejszości seksualnych i imigrantów) czy swobody ekspresji poglądów politycznych w krajach, którym te „zaszczytne” funkcje są powierzane.

Wzrost zainteresowania sportem niepełnosprawnych, obserwowany podczas rekordowych pod względem frekwencji, oglądalności transmisji telewizyjnych i przychodów Igrzysk Paraolimpijskich w Londynie w 2012 roku, przyczynił się do zwiększenia widoczności sportu niepełnosprawnych oraz spopularyzowania tematyki ich praw. *Coming outy* byłych i obecnych zawodowych sportowców wprowadziły do debaty kwestię orientacji seksualnej sportowców, zagadnienie do niedawna tabuizowane, przeczące stereotypowemu postrzeganiu męskości/kobiecości w sporcie.

To tylko nieliczne z tematów, które zasygnalizowano w zaproszeniu do składania propozycji artykułów, ogłoszonym na początku 2014 roku. Niektóre z nich pojawiły się w tekstach składających się na niniejszy tom. Zachęcając badaczy do nadsyłania propozycji tekstów, nie stawiano ograniczeń tematycznych, nie zawężono też pola do żadnej konkretnej tradycji analitycznej i metodologicznej w zakresie analizy dyskursu, podkreślano jednak preferencję dla tekstów o charakterze empirycznym. Pozwoliło to zebrać eklektyczny pod względem poruszanych tematów i stosowanych narzędzi analizy zestaw artykułów. Spośród wielu nadesłanych propozycji wybrane zostały najbardziej pasujące do koncepcji tomu, te zaś, które przeszły pomyślnie proces recenzji, mają Państwo okazję przeczytać w bieżącym numerze „Przeglądu Socjologii Jakościowej”.

W problematykę tomu wprowadza artykuł Przemysław Nosala pod tytułem *Spoleczne ujęcie sportu. (Trudne) definiowanie zjawiska i jego dyskurs*, jedyny w tym zbiorze tekst o charakterze *stricte* teoretycznym. Wychodząc od przeświadczenia, że sport – mimo wielu lat refleksji filozoficznej i socjologicznej – wciąż pozostaje zjawiskiem trudnym do zdefiniowania przez nauki społeczne, autor rozważa rozmaite orientacje i próby operacjonalizacji społecznych przestrzeni sportu, starając się wypracować taką definicję sportu, która dostarczyłaby narzędzi do systematycznej teoretycznej i empirycznej refleksji nad sportem.

Zestaw tekstów opartych na pracach empirycznych otwiera artykuł Barriego Houlihana i Richarda Giulianottiego w tłumaczeniu Radosława Kossakowskiego – *Polityka i (nie)bezpieczeństwo igrzysk olimpijskich: casus Londynu 2012*, który pierwotnie ukazał się w oficjalnym periodyku naukowym Chatham House, czyli brytyjskiego Królewskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych *International Affairs* (2012, vol. 88, issue 4, s. 701–717). Autorzy, badacze o międzynarodowej renomie z centrum badawczego School of Sport, Exercise, and Health Sciences w Loughborough University, podejmują problematykę bezpieczeństwa i ryzyka związanego z organizacją wielkich imprez sportowych. Studium przypadku dotyczy przygotowań do organizacji Letnich Igrzysk Olimpijskich i Paraolimpijskich w Londynie w 2012 roku. Zagrożenie i niepewność były dominującym dyskursem Igrzysk 2012 roku, jako że informację o przyznaniu Wielkiej Brytanii organizacji imprezy ogłoszono w lipcu 2005 roku – dokładnie dzień przed atakami terrorystycznymi w Londynie, których skut-

kiem było 50 osób zabitych i 700 rannych. Autorzy omawiają dyskursywne mechanizmy dotyczące sekurytyzacji imprezy w kontekście globalnego dyskursu zagrożenia terroryzmem oraz rosnącego upolitycznienia ruchu olimpijskiego.

Kolejny artykuł również podejmuje kwestię organizacji wielkich imprez sportowych, tym razem w polskim kontekście. W opracowaniu zatytułowanym *Euro 2012 i Kraków 2022. Polskie elity polityczne wobec wielkich imprez sportowych* W. Woźniak rozważa kwestię bezprecedensowego – w kontekście silnej polaryzacji na polskiej scenie politycznej – konsensusu wśród polskich elit politycznych, dotyczącego organizacji w Polsce Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej Euro 2012 oraz Zimowych Igrzysk Olimpijskich Kraków 2022. Kwestionując oficjalny dyskurs sukcesu Euro 2012, autor omawia także rzadki w Polsce przypadek sukcesu oddolnego ruchu społecznego sprzeciwu wobec igrzysk w Krakowie, który przyczynił się do organizacji referendum w tej kwestii. Referendum zostało przegrane przez zwolenników imprezy mimo wsparcia ze strony wszystkich głównych sił politycznych w kraju.

Czwarty artykuł, autorstwa Rafała Chwedoruca, zatytułowany jest *Protesty kibiców piłkarskich w Polsce w XXI wieku. Analiza ruchu społecznego*. Autor analizuje trwającą od około dekady falę protestów społecznych kibiców piłkarskich w Polsce. Kontekstem tych zjawisk jest z jednej strony będąca konsekwencją globalizacji ekonomicznej rosnąca komercjalizacja sportu, z drugiej zaś konflikt polityczny środowiska kibiców z partią rządzącą oraz lokalnymi i regionalnymi władzami.